

МЕТОДОЛОГІЯ ОСМИСЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

© Кравець М., 2008

Дослідження присвячено актуальній проблемі, вирішення якої стосується усіх сфер розвитку людства у XXI ст. У роботі вперше обґрунтовується значимість вхідних і вихідних координат політичної культури у визначенні пріоритетів розвитку постіндустріального (інформаційного) суспільства. Обґрунтовується теза про те, що у цьому процесі першочерговим має бути вироблення механізмів переходу від однієї інформаційної моделі до іншої. На цій основі окреслюються нові елементи структури політичної культури, розвиток яких знаходиться у сфері сучасного її осмислення.

Ключові слова: методологія, діалектика, політична культура, інформація

Kravets Mykola. Methodology of comprehension of political culture of informative society.

This research is devoted to actual problem which is connected with all branches of mankind development in XXI century. The importance of political culture in determination of development priorities in postindustrial (informative) society is proved in this work for the first time. The elaboration of mechanisms of conversion from the one informative model to another has to be top-priority in this process. New structural elements of political culture are forming on this basis and the development of the elements is in the branch of modern comprehension of political culture.

Key words: methodology, dialectics, political culture, information

Історія розвитку людства – це історія сходження до усе вищих і вищих форм суспільної організації індивідів, освоєння навколишнього середовища, пізнання світу і створення на цій основі другої (культурної) природи. Епохи, культурні стилі, що змінювались у попередні тисячоліття чи століття, були передбачувано очікуваними, бо вони формувались протягом життя багатьох поколінь. Інформаційне суспільство стало соціально-культурним винятком із цього процесу. Протягом життя одного покоління з'явилась віртуальна продуктивна сила. Сьогодні понад 50 відсотків машин і обладнання не можуть працювати без новішого інформаційного забезпечення. Вчені визнають, що інформація перетворилась у безпосередню продуктивну силу. Сьогодні інформація пронизує усі сфери суспільного буття і під її впливом формується нова метрика соціальних відносин. Останні не завжди вписуються у звичні схеми історично набутого досвіду як окремих людей, так і великих соціальних спільнот. До того ж наука не дає адекватної відповіді на проблеми, породжені дією нових інформаційних векторів впливу на майбутній розвиток земної цивілізації.

Актуальність теми дослідження визначається, з одного боку, узагальнюючими факторами, дія яких почала проявлятися в останні десятиріччя, а з іншого, – новими перспективними, науковими напрямками у галузях гносеології, онтології, соціології, що дають нове бачення політичної культури у контексті усього культурно-історичного процесу. На цю особливість світового розвитку другої половини XX століття звернули увагу вчені-футурологи та члени Римського клубу Лестер Р. Браун, Дж.П. Коула, Е.П. Екхольма, Р. Хіггінс, А.Г. Франк, Б. Гавришин та інші. Зокрема Е. Корниш, М. Стронг, Ф. Фезер зазначають, що світ переживає перехідний період людської історії, який завжди супроводжується конфліктами [4, с. 21–23]. Однак ці конфлікти почали зароджуватись на глобальному рівні і не можна чекати, коли вони набудуть глобального характеру. Для їх розв'язання необхідні глибокі зміни у сфері цінностей та очікувань.

Насамперед, це розуміння місця політичної культури у культурному розвитку людства взагалі, розуміння простору політичної культури, діалектики зміни політичних парадигм, місця родової владної метрики культури у політичній культурі народу та інші невирішені проблеми. В організації політичної діяльності людство підійшло до межі, коли необхідно зробити нові висновки із отриманих наукою результатів, зрозуміти діалектику соціальних процесів останніх десятиріч, не завжди адекватну сучасному етапу розвитку.

В умовах багатовекторного розповсюдження інформації у структурі політичної культури формуються нові концептуальні установки, що становлять теоретичні засади для низки нових наукових напрямків і їх орієнтації щодо розв'язання суспільно важливих завдань. Щоб впливати на процеси, притаманні політичній культурі, необхідно знати її каркас. Однак він сьогодні виділяється в основному на емпіричному рівні як констатація фактів і проявів, що виключає його системне і продуктивне використання у межах самої діяльності. Сьогодні виникає потреба в певних алгоритмах політичної діяльності, а методологічний рівень їх аналізу дає змогу визначити напрямки розвитку, виділити суспільно значимі алгоритми. Серед детермінуючих елементів політичної діяльності у системі політичної культури визначальне місце в умовах інформаційного розвитку займають внутрішні складові, а саме: інтереси, мотиви, цілі. Ця група елементів узагальненого вектора, що спрямовує дії людей, усвідомлюється суб'єктом у розв'язанні цивілізаційно значущих завдань і формуванні нового рівня освоєння дійсності. Формування нового рівня політичної культури не можливе без опори на якісно новий рівень особистісного усвідомлення власної приналежності до вирішення проблем нового століття. Це зумовлено тим, що інформаційне суспільство ставить запитання, на які людство не має відповіді.

Якщо протягом кількох тисячоліть (до початку XIX ст.) самореалізація людини у полі культурі відбувалася спонтанно, зважаючи на її залучення до суспільного життя, то бурхливий розвиток продуктивних сил, що поставив під загрозу існування людства, почав вимагати наукового дослідження проблеми і вироблення загальнообов'язкових правил гри. Саме цей та низка інших факторів сформували самостійний науковий напрям, що отримав назву "політична культура інформаційного суспільства". Можна стверджувати, що реальна влада сучасного суспільства залежить від рівня політичної культури, якої досягло суспільство. Таке співвідношення політичної культури і влади пояснює глибинні джерела формування політичних систем.

У сучасних умовах відбувається становлення політичних структур, ядром яких є категоріальне освоєння дійсності, що характеризує процес ефективної, цілеспрямованої політичної діяльності всієї світової спільноти. Успішне використання потенціалу, закладеного у політичній діяльності в умовах широкого застосування інформаційних технологій у всіх сферах буття, можливе лише у тому разі, коли вироблена практика вирішення назрілих проблем володітиме знаннями соціально-значимої політичної діяльності, поданої у формах, що дають змогу здійснити науково обгрунтоване політичне управління. Особливої ролі набуває використання сучасного методологічного арсеналу засобів, які дозволяють розвивати науковий пошук у всіх сферах буття і сприяють вирішенню завдань соціально-економічного і науково-технічного прогресу.

Виникнення нової гносеологічної ситуації в осмисленні сучасного світового розвитку і наслідків формування нового інформаційного суспільства обумовлене наслідками соціотехносферного освоєння світу та формуванням постіндустріального суспільства. На зміну гносеологічному дуалізму боротьби двох протилежних соціальних систем прийшов дуалізм співпраці людської цивілізації з природою. На порядку денному постало вироблення таких політичних форм управління і структур, які безболісно відслідковували б усі глобальні процеси і узгоджено їх корелювали.

Методологічні і світоглядні складові політичної культури інформаційного суспільства пов'язані з усвідомленням змісту нової соціально-планетарної ситуації і відображають рефлексивні процеси у всій сучасній соціальній науці. Ця ситуація є вкрай важливою, коли йдеться про політичну культуру, в структурі якої за її культурно-історичним змістом визначальними стають фундаментальні вектори сучасного і майбутнього розвитку людства. Як зазначалось вище, проблема полягає у тому, щоб виробити політичне мислення, адекватне сучасним інформаційним викликам, нову систему соціальних та індивідуальних цінностей.

Особлива увага вчених до проблем політичної культури припадає на 70–80-ті роки ХХ століття, коли були досліджені основні її вектори і детермінанти. Інформаційні процеси змусили світову спільноту по-новому розглядати зміст і структуру політичної культури. Так Д. Белл, досліджуючи постіндустріальне суспільство на початку 70-х років, звернув увагу на новий тип послуг, пов'язаних з інформацією. У 1980 році У. Масуда опублікував у Японії книжку про інформаційне суспільство. У 1979 році у Франції С. Пора і А. Мінц дійшли висновку, що розвитку суспільних відносин притаманний процес їхньої інформатизації [2, с. 43].

Поняття „інформаційне суспільство” викликає багато тлумачень та розбіжностей. Перший раз його вжив Тадао Умесао в 1963 році у статті про теорію еволюції, що ґрунтується на перетворенні інформації. До формування поняття „інформаційне суспільство” як філософської категорії у науковому обігу були також використані, близькі за змістом, поняття – кібернетичне, цифрове, мультимедійне. У понятійному апараті класичних наукових шкіл Європи застосовували терміни: „суспільство знань” (Петер Друкер), „ера інформації третьої хвилі” (Альвін Тоффлер), „телематичне суспільство” (Джеймс Мартін) чи „суспільство, переповнене інформацією” (М. Марієн). Аналізуючи нові явища, вчені справедливо наголошували на тому, що здобутки, яких має досягти людство у такому суспільстві, – це знання, а не інформація як така.

Серед дослідників означеної проблеми у погляді на її понятійний апарат та зміст проявляється багато розбіжностей. Існують діаметрально протилежні бачення причин інформаційного вибуху кінця ХХ століття. Сьогодні не сформувався єдиний погляд на структуру інформаційної складової суспільних відносин та її прогностичний розвиток. Можна зауважити, що тепер чітко сформувались дві групи учених, які по-різному аналізують цю проблему. Перші з них стверджують, що інформаційне суспільство не пояснює жодного нового за якістю явища, яке могло б існувати протягом останніх кількох десятиріч років і яке не мало б аналогії у попередніх епохах. У той час у концепції Мануела Кастелса, яка стосується впливу інформаційної технології на суспільство спочатку постулюється, а потім доводиться, що результатом технологічних змін є поява якісно нових, невідомих раніше глобальних суспільних відносин, які можна описати як появу суспільства мережі (Network Society), у якому потрібно наново надати поняття часу і простору [3, с. 261–262].

Одним з питань, яке дуже зацікавило соціологів у 70–80-х роках, була оцінка значення техніки і технічного прогресу для суспільних змін та суспільного ладу. Комп'ютери, Інтернет – це винаходи технічного творчого мислення, які, безперечно, є фундаментом „нової ери”, часто помилково концентрують на собі нашу увагу, через що технологію та інформаційне суспільство ми ставимо в один ряд. „Говорячи про це, ми повинні, однак, завжди погоджуватись з його першою частиною, вказуючи на те, що йдеться про нову суспільну формацію, а не ще одну нову технологію”, – так вважає проф. Ришард Тадеусевич (відомий польський дослідник у галузі впливу нових технологій на цивілізаційний розвиток). Формування інформаційного суспільства – це однозначно результат трансформації постіндустріального суспільства. Цей процес стимульований багатьма економічними, суспільними, технічними, культурними та іншими змінами. Основу цього процесу становлять, безперечно, знання, які беруть свій початок з інформації – головного виробничого засобу сучасної економіки [1, с. 20].

Вищенаведені міркування дозволяють сформулювати **мету дослідження**. Завдання полягає в тому, щоб, насамперед, привернути увагу широкого загалу науковців до проблем, які стануть визначальними у найближчі роки. По-друге, у своєму розвитку світова спільнота зіткнулася з недослідженим інформаційним феноменом, який не має аналогів у попередній історії людства, його аналіз і синтез – об'єктивна потреба наукового освоєння світу. По-третє, інформаційні процеси проникли у всі сфери буття, спричинивши в них не стільки еволюційні, скільки революційні зміни, до яких людство виявилось не готовим, що вимагає вироблення прогностичної методології аналізу. По-четверте, процес осмислення нових явищ, пов'язаних з розвитком інформаційного суспільства у різних формах культури (масова, елітарна, народна), має чітко виражений стратифікаційний характер і часто набуває конфронтаційного забарвлення, що загрожує непередбачуваними соціальними конфліктами.

Осмилення політичної культури у полі інформаційного суспільства сьогодні відбувається на двох рівнях: локально-побутовому та науковому. На локально-побутовому рівні політична культура сприймається як виокремлене явище через систему норм, правил поведінки, дію законів і державних інститутів, матеріальні цінності, систему владних відносин, у якій реалізується потенціал кожного індивіда. Для покоління кінця XX – початку XXI століття, яке прагне усвідомити культуру як цільне неповторне явище людського буття, побачити через неї історичні епохи, народи, держави, свою власну історію, свій етнос, особливості сучасної владної культури, виникають неабиякі труднощі. З одного боку, це складність і недостатній рівень дослідження проблеми, а з іншого, – теоретична поліфонія концепцій, які часто із діаметрально протилежних точок зору відображають це складне явище, відсутність цільного системного опису політичного процесу від його виникнення до формування нової політичної парадигми, становлення принципово нових політичних відносин, що включають не тільки соціальне, а й природне середовище.

Науковий рівень осмилення передбачає формування наукових шкіл, становлення системи усталених поглядів, виділення певних принципів аналізу явища, створення стрункої системи взаємодії політики і науки.

У XXI ст. наукове осмилення політичної культури інформаційного суспільства стало переважаючим, а знання свого майбутнього і перспектива власного буття стали визначальними у житті індивідів. Полівимірне інформаційне поле дає відповіді на питання, про які раніше могли здогадуватися лише одиниці або десятки людей. Це сприяло тому, що одночасно величезні маси людей стають політично активними, як це спостерігалось під час формування антиглобалістського руху (1988–2000 рр.) та масових виступів молоді у Франції (2006–2007 рр.).

Отже, знання координат вихідного і кінцевого пунктів політичної культури в нових інформаційних умовах і можливостях необхідне, щоб виділити головні політичні пріоритети, визначити, де знаходяться першоджерела всезростаючої кількості проблем.

Потрібно зазначити, що знання сутнісних чинників, які гальмують чи прискорюють нові, незвичні для повсякденного буття процеси, ще не гарантує швидкого суспільного руху. Існує ще одна, порівняно самостійна, група питань, які можуть бути складнішими, ніж окреслення проблеми у її сутності. *Завдання полягає в тому, щоб виробити механізм переходу від однієї інформаційно-політичної моделі до іншої.*

Сьогодні людство усвідомило, що лише у разі врахування усіма ланками політичного управління нової інформаційної ситуації, знання координат вихідного і кінцевого пунктів розвитку соціальних спільнот дає змогу виділити ті пріоритети, що в своєму розвитку дозволяють “оминути глобальні небезпеки” шляхом “зростання політичної активності людей” [5, с. 175]. Інакше кажучи, політична активність соціуму в інформаційному суспільстві стає для політичної еліти не перешкодою, а елементом оптимізації політичних процесів. Однак оволодіння індивідами широким спектром інформації – це лише необхідна, але не достатня умова нової якості суспільства. Перехід від науково-технічної до інформаційної моделі суспільства – це не стільки перехід за особливостями форм буття, скільки за формуванням нового мислення, становленням нової наукової парадигми.

Отже, перш ніж розглядати формування тієї чи іншої політичної моделі в новому соціополі інформаційного суспільства, необхідно, по-перше, відповісти на питання: наскільки це важливо, чи можливо без цього обійтися, чи виводить означена проблема на перспективний розвиток все людство? І, по-друге, чи володіємо ми методикою переходу від однієї системи політичних координат до іншої?

Перше питання не викликає сумніву, тому що науково-технічна та інформаційна революції вимагають нової людини, з новими знаннями, новим рівнем усіх складових культури, зокрема і політичної. Якщо люди хочуть жити краще, то вони повинні усвідомити, що для цього необхідно створити нові засоби праці і нові відносини, таке соціополе, в якому кожний індивід повною мірою реалізує свої природно-соціальні здібності. Адже у відсутності матеріальних благ винна не стільки конкретна людина (котра працює не гірше, ніж сто років тому), а система відносин, що не дає змоги конкретному індивіду творити нове, повною мірою самореалізуватись.

Осмыслити і спланувати розвиток політичної культури – це, насамперед, створити сприятливу суспільну метрику для розвитку нової людини, яка буде в стані кваліфіковано і професійно змінювати як саму систему, так і створювати принципово нові основні засоби виробництва. У перспективі кожне нове покоління повинно володіти вищим духовним потенціалом, бути фізично здоровішим, ніж попереднє. В іншому разі, старі форми мислення гальмуватимуть нові результати, що дає НТР.

Наступне питання, необхідне для вирішення, полягає в тому, наскільки володіємо ми механізмом переходу від однієї системи до іншої. Загально-методологічні питання такого переходу розробляються як за рубежом, так і українською наукою у межах існуючих на Україні суспільно-політичних течій. У країнах розвинутої демократії відпрацьовані питання стратегії і тактики таких соціальних переходів. Це зумовлене насамперед тим, що капіталізм, як система, за останні сто років набув сутнісних змін, які формували соціальне замовлення на вироблення методики таких переходів. Система суспільних відносин, що існувала на Україні до кінця 80-х років, була сформована ще у 30-х роках і вважалася правильною, а з ідеологічної точки зору не могла бути поставлена під сумнів. Вона не формувала соціального замовлення на свою реорганізацію.

Це не означає, що у цьому напрямку українські вчені не працювали взагалі. Відомі праці, у яких ці питання розглядалися як з філософської, так і з економічної та політичної точок зору. Однак їх аналіз виконували з урахуванням таких ідеологічних постулатів, як: критика відповідних буржуазних концепцій; переходи в межах єдиної марксистсько-ленінської світоглядної парадигми; класового підходу, окресленого однопартійною системою, межами планової економіки, жорстким централізованим управлінням. Сьогодні, існуюча до початку 90-х років, соціально-політична парадигма принципово змінилась і зводиться до системи детермінант, яка передбачає переходи від однієї системи до іншої в умовах демократичного управління суспільством, багатопартійної системи, наявності ринкових відносин, відсутності єдиної ідеологічної догми, пріоритету загальнолюдських цінностей та ідеалів.

Осмилення політичної культури, це розуміння її місця у культурному розвитку людства взагалі, розуміння простору політичної культури, діалектики зміни політичних парадигм, місця родової владної метрики культури у політичній культурі народу та інші невирішені проблеми. В організації політичної діяльності людство підійшло до межі, коли необхідно зробити нові висновки із отриманих наукою результатів, зрозуміти діалектику соціальних процесів останніх десятиріч, не завжди адекватну сучасному етапу розвитку.

Як зазначено вище, формування нового рівня політичної культури зумовлено тим, що інформаційне суспільство висуває питання, на які людство не має відповіді (освоєння дна Північного льодовитого океану, термоядерної енергії, планет сонячної системи тощо). Запропоновані сьогодні програми можуть бути пов'язані з ризиком, що не адекватний можливостям однієї соціальної спільноти.

Отже, в осмиленні політичної культури інформаційного суспільства поряд із традиційними елементами її структури виникають нові пріоритети. Поява нових елементів у її структурі якісно змінює її зміст, об'єктивно вимагає нових форм її організації. На думку автора, до останніх належать:

- комплексні політичні підходи;
- орієнтовані політичні прогнози;
- соціально-значимі політичні проекти;
- цільові політичні дослідницькі програми.

Незважаючи на численність і складну взаємодію нових елементів, їх методологічний аналіз можна розглядати у двох основних аспектах: структурно-організаційному і діяльно-цільовому. При тому доцільно взяти за основу узагальнену структуру, соціально-обумовлену прогностичними завданнями.

До першого типу належить така політична культура, в основі якої лежать програми глобальної політичної орієнтації. Їх реалізація передбачає наявність соціально обумовленої, географічно широкої, комплексної політичної проблеми, яка пов'язана з інформаційною діяльністю багатьох країн та народів. Остання повинна зберігати “прозорість” орієнтації індивідів та їх груп

під час організації діяльності у її перспективному вирішенні. У теоретичному аспекті під час осмислення нового рівня політичної культури відбувається формування і нової наукової парадигми, а в практичному – реалізується процес вироблення технології її реалізації. Істотною рисою такого рівня функціонування політичної культури є те, що особливості будь-якої її підсистеми вищого порядку визначаються характеристиками підсистеми нижчого порядку.

До другого рівня належить політична культура, для реалізації якої необхідна структурна реорганізація вихідних уявлень. Перехід від емпіричних знань до свідомого і цілеспрямованого окреслення фундаментальних характеристик визначає перспективу глобального розвитку політичної культури через нові її елементи, що стають вирішальними у третьому тисячолітті. Нові структурні елементи політичної культури будь-якого суспільства фіксують сукупні уявлення про об'єкт дослідження. При цьому досягнення політичних цілей відбувається за рахунок розв'язання гносеологічної ситуації, яка стає не черговим епізодом, а початком становлення нового рівня політичного мислення і політичної діяльності. Відбувається пошук нових умов розвитку суспільних відносин, адекватних прогностичному рівню політичної культури.

До третього рівня можна зарахувати такий тип політичної культури, у межах якого реалізуються групи конкретних цільових досліджень і програм, де широко використовуються нові методики, ідеї обхідного мислення. Використання арсеналу традиційних способів і алгоритмів утруднене, однак ймовірні політичні завдання і полімірні вихідні уявлення систематично розв'язуються на рівні концепцій, підтвердження робочих гіпотез, базисних напрямків у розвитку суспільства. Якісний підхід стає основою вирішення політичних проблем інформаційного суспільства, а сукупність загальнофілософських положень і методик із суміжних галузей формує стратегію пошуку сприйнятливого рішення, близького до оптимального у заданій системі соціальних координат.

До четвертого рівня належить тип політичної культури, ядром якої є категоріальні дослідження. Він відображає процес ефективної, всебічно прорахованої цілеспрямованої політичної діяльності. Його зміст обумовлений потребою реалізації перспективних, ймовірно значимих форм її функціонування. Цей тип політичної культури характерний для всебічного розвитку наукового прогресу, оптимального рівня співіснування елементів соціотехносфери, усвідомлення місця людини, державних утворень у світовому розвитку. Зрозуміло, що паралельно з цим відбувається процес усвідомлення значимості і відтворення родових елементів людських спільнот, що проявляються сьогодні у особливостях менталітету тих чи інших народів.

Отже, опосередковано усі чотири рівні інформаційно об'єднує цільова прогностична політична гіпотеза, визначальними складовими якої є вхідні і вихідні координати розвитку соціального процесу, складні механізми переходу від вихідної моделі до кінцевої та загальний рівень політичної культури суспільства. У цій структурі можна виділити два контури. Один із них спрямований на реалізацію цілей, а інший – зворотний, пов'язаний з новими знаннями у її розвитку. У цих межах, із врахуванням попередніх теоретичних міркувань, основний акцент наукового осмислення політичної культури переноситься на динамічну групу координат, що визначають проміжні або певні етапні її стани. Закономірно, що політична культура в умовах сучасного інформаційного європейського простору формується як сукупний елемент соціотехносферного розвитку суспільства, який є органічною складовою усіх сфер життєдіяльності індивідів.

1. Babicz I. Od kreatywności technicznej do społeczeństwa informacyjnego // BIP. nr 115 marzes 2003. 2. Kulpińska J. Od społeczeństwa post-industrialnego do społeczeństwa informacyjnego – koncepcje i dyskusje // Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej “Polskie doświadczenia w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego: dylematy cywilizacyjno- kulturowe”. – Kraków, 28 вересня 2001. 3. Łapa A. Społeczeństwo informacyjne I jego problemy – konotacje socjologiczne // Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej “Polskie doświadczenia w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego: dylematy cywilizacyjno- kulturowe”. – Kraków, 28 вересня 2001. 4. Ляликов Д.М. Международная конференция по проблемам будущего // Глобальные проблемы современности и будущее человечества: реферативный сборник. – М.: Академия наук. – С. 19–29. 5. Раздумья о будущем. Диалоги в преддверии третьего тысячелетия. – М.: Политиздат, 1987.